

КОРИШЋЕЊЕ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ У АРХИВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ У БАЊАЛУЦИ

Сажетак: Рад даје најосновније информације које би сваки грађанин требао да зна о раду архива прије коришћења јавне архивске грађе, као и анализу коришћења архивске грађе Архива Републике Српске у његовом сједишту у Бањалуци током протекле 23 године. Настао је на основу пријава истраживача и пописа аката из архиве Архива Републике Српске. Обрадом података о коришћењу грађе рад даје информације о броју захтјева за издавање увјерења на основу архивске грађе, броју истраживача јавне архивске грађе, њиховом звању и занимању, сврси истраживања и грађи која се користила у истраживању.

Кључне ријечи: Архив, архивска грађа, коришћење, истраживање, увјерења, захтјеви.

Увод

Одлуку о оснивању Архива Републике Српске (у даљњем тексту: Архив) донијела је Влада Српске Републике Босне и Херцеговине 31. маја 1992. године, непосредно по избијању сукоба у Босни и Херцеговини. Првобитно је носио назив Архив Српске Републике Босне и Херцеговине, са сједиштем у Сарајеву. Фактички, архивску дјелатност су обављали Архив Босанске Крајине у Бањалуци, Регионални архив у Добоју и Регионални архив у Србињу (Фоча). Доношењем новог Закона о министарствима од 11. септембра 1993. године, архивску дјелатност на територији Републике Српске обавља Архив Републике Српске са сједиштем у Бањалуци и деташираним канцеларијама у Добоју и Фочи.¹ Године 2001. формиране су канцеларије у Зворнику и Требињу, а 2008. у Сокоцу, чиме је комплетирана архивска мрежа на територији Републике Српске.

Данас је Архив управна организација у саставу Министарства просвјете и културе у Влади Републике Српске, која архивску дјелатност обавља на под-

---

¹ Стојнић Б., *Архив Републике Српске 1953–2013*, Архив Републике Српске [и] Удружење архивских радника Републике Српске, Бањалука 2013.

ручју Републике Српске и има функцију централне установе за заштиту културних добара.²

Архив у својим депоима чува 507 фондова и 25 збирки, те 13.950 библиотечких јединица (10.547 књига и 3.403 периодичне публикације),³ највећим дијелом из домена историје, архивистике и периодичног издаваштва (новине, службени листови, алманаси, годишњаци и сл.). Највећи дио архивске грађе односи се на фондове државних органа, органа управе бановинског, обласног, окружног, среског, општинског и локалног поријекла и архивске фондове друштвено-политичких организација и фондове правосуђа.

Сва архивска грађа има статус културног добра, док су највреднији фондови и збирке категорисани у двије групе културних добара:

1. културна добра од изузетног значаја (24 фонда и збирке) и
2. културна добра од великог значаја (37 фондова и збирки)

Већина архивских фондова и збирки је архивистички сређена и доступна, а њихова вриједност је немјерљива, како за истраживаче историје тако и за свакодневни живот појединаца.

Коришћење архивске грађе

Основни циљ прикупљања, сређивања и чувања и свих осталих многобројних радњи које Архив предузима у обради архивске грађе је њена доступност и коришћење. Интерес сваког архива је да се његова грађа што више користи, јер на тај начин најбоље показује своју релевантност и значај за друштво. Закон о архивској дјелатности дефинише у члану 41 сљедеће: "Јавна архивска грађа у архивима даје се на коришћење у службене, научне, културне, образовне и друге оправдане сврхе, ради излагања и објављивања, остварења или заштите личних права".⁴

Давање архивске грађе на коришћење истраживачима, односно њихов приступ архивској грађи, регулисан је са неколико законских и подзаконских прописа, од којих су најважнији Закон о архивској дјелатности ("Службени гласник Републике Српске" број 119/08) и Упутство о условима и начину коришћења јавне архивске грађе ("Службени гласник Републике Српске" број 36/12).

Приступ јавној архивској грађи је под једнаким условима омогућен свим грађанима, без обзира на њихову доб, пол, националну, вјерску или било коју другу припадност. Малољетна лица, поред редовног поступка подношења захтјева, прилажу потврду школе или друге установе у вези са темом коју проучавају, док страни држављани, као и грађани Босне и Херцеговине који желе да

² Мачкић С. З., *Заштита културних добара. Збирка прописа Републике Српске са коментарима и објашњењима*, Бањалука 2003, 109–110.

³ [<http://www.arhivrs.org/Doc.aspx?subcat=20&cat=3&id=24&lang=cir> (15.09.2016)]

⁴ "Службени гласник Републике Српске", број 119/08

истражују за потребе страних држављана, организација и институција, користе грађу у сагласности са закљученим међународним уговорима и на основу фактичког реципроцитета, а уз одобрење које даје директор Архива након подношења писменог захтјева.⁵

Коришћење архивске грађе у Архиву је бесплатно, док се за израду копија или коришћење архивске грађе ради стицања добити Архиву плаћа накнада коју одређује директор.⁶

Јавна архивска грађа која од свог настанка није била намијењена јавности постаје доступна за коришћење 30 година од њеног настанка, тј од завршетка појединих предмета, а ако стваралац одобри, може да се користи и раније. Грађа чије би објављивање на било који начин могло штетити интересима Републике Српске постаје доступна по истеку 50 година, а грађа која садржи осјетљиве личне податке на основу којих је могуће идентификовати појединца доступна је за коришћење 70 година након настанка, односно 10 година након смрти особе на коју се односе, уколико посебним прописима није другачије одређено.⁷ Архив може да користи ову грађу ако она служи за издавање увјерења грађанима у сврху остваривања и заштите њихових личних права.⁸

Истраживачи који користе грађу Архива дужни су да то у публикацији назначе и да један примјерак публикације бесплатно уступе Архиву.⁹

Одобрење за коришћење јавне архивске грађе издаје се на основу писаног захтјева¹⁰, који се Архиву може доставити личним доласком, путем факса, поште или електронским путем, најкасније један дан прије него што се жели извршити увид у тражену грађу.

Истраживачу се на увид у току дана може највише издати: пет кутија односно повеза грађе, пет књига односно свезака, те 50 фотографија или плаката. Корисник може да задржи јавну архивску грађу мјесец дана, а ако је не користи седам дана узастопно, она се враћа у депо.¹¹

Ако је архивска грађа несређена или је њено сређивање у току, она се даје на коришћење само на основу посебног одобрења директора Архива. Исто важи и за грађу која је у лошем стању и постоји опасност од њеног даљег оштећења приликом коришћења.¹²

---

⁵ Тачке 23, 30, 18 и 16 Упутства о условима и начину коришћења јавне архивске грађе, "Службени гласник Републике Српске", број 36/12

⁶ Члан 46 Закона о архивској дјелатности

⁷ Исто, члан 47

⁸ Тачка 13 Упутства о условима и начину коришћења јавне архивске грађе

⁹ Исто, тачке 71 и 72

¹⁰ Члан 42 Закона о архивској дјелатности, "Службени гласник Републике Српске", број 119/08

¹¹ Тачке 44, 62 и 66 Упутства о условима и начину коришћења јавне архивске грађе

¹² Исто, тачке 20.4. и 20.6.

У саставу Архива у Бањалуци налази се и читаоница, отворена за све грађане који желе да остваре увид у јавну архивску грађу. Радно вријеме читаонице је сваким радним даном од девет до петнаест часова.

Архив истраживачима даје на располагање, у циљу информисања у вези са фондовима, Регистар архивских фондова и збирки и сумарне и аналитичке инвентаре истих.

Под појмом коришћење архивске грађе подразумијева се:

- добијање увјерења на основу чињеница садржаних у архивској грађи за остваривање права правних и физичких лица (најчешће рјешавања имовинскоправних питања, радног стажа, стечене школске спреме и др.) и
- непосредни увид у изворну или копирану документацију у циљу научноистраживачког рада.¹³

Грађане у Архив, да би им се издало увјерење, обично упућују установе које су ствараоци грађе, а исту више не посједују (нпр. општинске управе), као и установе преко којих грађани покушавају да остваре своја права (нпр. Фонд ПИО). Истраживачи који желе да истражују грађу у Архиву могу да се о њој информишу прије свега преко званичног сајта Архива,¹⁴ на којем се налази водич кроз фондове и збирке.

У протекле 24 године (1992–2015), колико Архив постоји, у бањалучком сједишту је било 11.371 корисника архивске грађе, од којих је 9.069 тражило увјерење на основу чињеница садржаних у архивској грађи,¹⁵ те 2.302 истраживача¹⁶.

Коришћење архивске грађе у сврху добијања увјерења на основу чињеница садржаних у архивској грађи

"Архив Републике, на захтјев правних и физичких лица, издаје увјерење и друге исправе о чињеницама садржаним у архивској грађи."¹⁷

Како физичка и правна лица долазе до услуге издавања увјерења?

Одобрење за коришћење јавне архивске грађе издаје се на основу писаног захтјева.¹⁸ Писани захтјев се може доставити личним доласком у Архив,

---

¹³ Ећимовић Љ., *Приступ и коришћење архивске грађе у Архиву Републике Српске, Zbornik radova sa prvog kongresa arhivista Bosne i Hercegovine, Arhiv Bosne i Hercegovine [i] Arhivističko udruženje Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2006, 397–407.*

¹⁴ Архив Републике Српске, Водич кроз фондове и збирке

[<http://www.arhivrs.org/Doc.aspx?subcat=12&cat=3&id=13&lang=cir> (15.11.2015)]

¹⁵ Попис аката из архиве Архива Републике Српске

¹⁶ Податак из евиденције пријава истраживача

¹⁷ Тачка 89 Упутства о условима и начину коришћења јавне архивске грађе

¹⁸ Члан 42 Закона о архивској дјелатности

путем факса, поштом или електронским путем. Он треба да буде написан на једном од језика конститутивних народа БиХ.¹⁹

У њему се налазе сљедеће рубрике које подносилац захтјева попуњава: име и презиме, број идентификационог документа, адреса, поштански број, град, држава, подаци у вези са садржајем тражених чињеница о којим жели да му се изда увјерење и, на крају, датум подношења захтјева за издавање увјерења и својеручни потпис. Рок у којем је Архив дужан да изда рјешење је осам дана²⁰.

Уколико Архив посједује грађу из које може доћи до података које грађанин тражи, издаје му се увјерење које има значај јавне исправе. Ако Архив такву грађу не посједује грађу, доноси се рјешење којим се захтјев одбија. Захтјеви се одбијају из разлога што Архив није преузео документацију и истом не располаже, или из разлога што архивска грађа није доступна.

Увјерењем се потврђује постојање или непостојање одређених правно релевантних чињеница садржаних у архивској грађи. Увјерење увијек садржи навод на основу чега је издато.

Након обраде података дошли смо до закључка да је за првих пет година, од 1992. до 1996. године, забиљежен број од 633 подносиоца, док је за наредних пет година тај број увећан за 43,60%. Такође, у периоду 2002–2006. број подносилаца се увећао у односу на период 1997–2001. за 82,73%. Највећи пораст броја подносилаца захтјева се десио у периоду 2007–2011, када су поднесена 2.154 захтјева, што је у односу на претходни период пораст за 129,68%. И у последње четири године примјетан је раст броја подносилаца захтјева.

Из наредног графика, у ком је, по годинама, приказан преглед броја подносилаца захтјева за издавање увјерења,²¹ можемо да закључимо да из године у годину долази до пораста њиховог броја.

---

¹⁹ Тачка 19.1 Упутства о условима и начину коришћења јавне архивске грађе

²⁰ Закон о општем управном поступку, "Службени гласник Републике Српске", број 13/02, 87/07 и 50/10

²¹ Услјед недостатка времена потребног за истраживања у деташираним канцеларијама, у табели су дати само подаци прикупљени у сједишту Архива Републике Српске у Бањалуци.

Преглед броја подносилаца захтјева

Коришћење архивске грађе у циљу истраживања

Како истраживачи долазе до непосредног увида у изворну или копирану документацију у Архиву у циљу научно-истраживачког рада?

Као и у случају подношења захтјева за издавање увјерења, тако и у овом случају, одобрење за коришћење јавне архивске грађе издаје се на основу писаног захтјева.²² Писани захтјев се Архиву може доставити лично, путем факса, поште или електронским путем, најкасније један дан прије него што се жели извршити увид у тражену грађу. "Одобрење за коришћење архивске грађе даје начелник Сектора за сређивање и обраду архивске грађе, најкасније у року од три дана по подношењу захтјева за коришћење".²³ У захтјев за увид у јавну архивску грађу корисник уписује: име и презиме, адресу сталног боравка, јединствен матични број грађана, број идентификационог документа, држављанство, занимање, мјесто запослења, назив теме, сврху истраживања, у чије име и за чији рачун обавља истраживање, грађу коју жели да истражује, године на које се подаци односе. На крају уписује датум подношења пријаве, односно захтјева и својеручни потпис.

²² Члан 42 Закона о архивској дјелатности

²³ Тачка 15 Упутства о условима и начину коришћења јавне архивске грађе

У периоду 1992–2015. године, захтјев за непосредни увид у изворну или копирану документацију у циљу научноистраживачког рада поднијела су 2.302 истраживача. У наредном графикону је приказан преглед броја истраживача по годинама:

Јасно се види вишеструки пораст броја корисника архивске грађе у научноистраживачке сврхе у посљедњих десет година, са тенденцијом даљњег раста.

Највећи број истраживача долази из Републике Српске и Босне и Херцеговине, из других земаља региона (Србије, Хрватске и Словеније), као и из Аустрије, Швајцарске, Шпаније, Белгије, Француске, Њемачке, Холандије, Велике Британије, Румуније, Шведске, Италије, Пољске, Израела, Канаде, Сједињених Америчких Држава и Аустралије.

Временски периоди на које су се истраживања односила приказани су у наредној табели:

Период истраживања	Учешће %
Турски период	3.79%
Аустроугарски период	16.21%
Између два свјетска рата	24.05%
Други свјетски рат	14.30%
Социјалистички период	27.50%
Период Републике Српске	14.15%

Највеће интересовање постоји за архивску грађу из социјалистичког периода, која и чини највећи дио архивске грађе у Архиву. Из табеле се може

видјети да је учешће архивске и библиотечке грађе у истраживању тог раздобља износило 27,50% од укупног броја истраживања. Затим слиједи период између два свјетска рата, односно период Краљевине Југославије, са учешћем од 24,05%, аустроугарски период са 16,21%; Други свјетски рат са 14,30% и период Републике Српске са 14,15%.

Истраживачи су често истраживали грађу из неколико различитих периода, на примјер када су писали монографије о некој школи или када су истраживали демографију неког мјеста. Знатан број истраживача, њих 16,33%, нису при подношењу захтјева за истраживање уписали године на које се подаци односе. То су обично били истраживачи који су користили библиотечки фонд.

Када посматрамо истраживаче с обзиром на њихово занимање или мјесто запослења, долазимо до сљедећих података.

Занимање / мјесто запослења истраживача	Број истраживача	% учешће
Наставници	53	2.07%
Економисти	68	2.81%
Ученици	69	2.85%
Архитекте	69	2.85%
Новинари	100	4.14%
Професори	130	5.50%
Историчари	138	5.71%
Правници	153	6.33%
Пензионери	206	8.52%
Студент	870	35.98%
Остали ²⁴	562	23.24%
Укупно	2418	100.00%

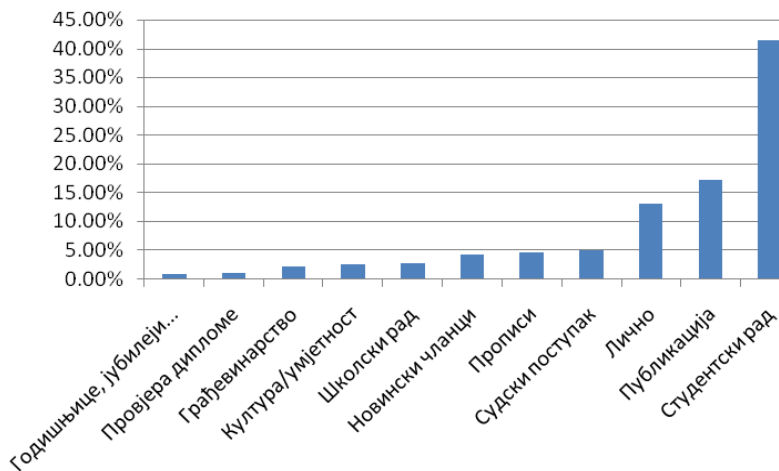
Неки истраживачи су навели само титулу коју имају (нпр: магистар, доцент, доктор, секретар, помоћник, директор, радник или незапослен).

Из прегледа занимања истраживача можемо да потврдимо чињеницу да је Архив у научноистраживачке сврхе отворен за све грађане, без обзира на њихово занимање, узраст, пол и било коју вјерску или политичку припадност.

²⁴ Под рубриком "остали" се налази велика лепеза разноврсних звања и занимања истраживача: полицајци, пилоти, војна лица, генерални конзул, теолози, архивисти, библиотекари, академски сликари, туристички техничари, трговци, медицински техничари, доктори наука (филозофских, математичких, пољопривредних), истражиоци, угоститељи, археолози и многа друга занимања и професије.

Што се тиче сврхе истраживања,²⁵ и ту се отвара широка лепеза потреба грађана. У графикону је приказано због чега су истраживачи најчешће долазили у Архив:

Студентски радови су најчешћи разлог истраживања у Архиву. На основу архивске и библиотечке грађе написана су 954 рада, од семестралних и семинарских до дипломских, магистарских, мастер и докторских радова и дисертација. Најчешће су долазили студенти Одсјека за историју Филозофског факултета и Архитектонско-грађевинског факултета, Смјер архитектура.

Већ низ година је устаљена пракса да студенти прве године студијског програма историје, у склопу предмета Увод у историјске студије, у Архив долазе организовано и пишу просеминарске радове на основу архивске грађе.

Друга по бројности сврха истраживања је писање разноврсних публикација (монографија, књига, научних радова и др.). На трећем мјесту по бројности су истраживачи који су као сврху истраживања наводили лично интересовање. То су истраживачи који су жељели да се боље упознају са чињеницама из ближе и даље прошлости, о догађајима и истакнутим личностима, затим они који су истраживали породично стабло, припремали испите за факултет, стручне испите и због разних других интересовања. На четвртном и петом мјесту су истраживачи који су тражили доказе потребне за вођење судских поступака (одбрана на суду, вођење оставинских поступака, истраживање ратних злочина из Одбрамбено-отаџбинског рата) или ради упознавања са прописима из службених листова и гласника, као и другим подацима који би им могли помоћи у рјешавању њихових тренутних проблема. На шестом мјесту су новински чланци, а на седмом школски радови (реферати, матурски радови и сл.). На осмом мјесту по бројности се налазе истраживачи који су користили архивску грађу ради припремања изложби, сликања умјетничких слика, снимања филмо-

²⁵ Пријаве истраживача

ва, припремања позоришних представа итд.. На деветом мјести су истраживачи који су тражили грађу о објектима које желе да санирају, поново граде или уреде власничке односе, а на десетом истраживачи који су истраживали ради обиљежавања јубилеја установа и организација, годишњица матура и сл.

Што се тиче назива тема које су истраживачи уписивали у захтјеве за коришћење архивске грађе, веома ријетко се могу наћи исти називи, осим када је више истраживача радило тимски на истом пројекту или задатку. Због тога у овом истраживачком раду није обрађивана та врста података, јер би она захтијевала, у најмању руку, самосталан рад ове врсте.

Најчешћи и свакодневни корисници архивске грађе су сами радници Архива, који посвећују велику пажњу научном раду и културно-просвјетној дјелатности, а не попуњавају пријаве за истраживање. Стога би било добро спровести анкету међу самим радницима и њене резултате придружити закључцима овог рада. Њихов научноистраживачки рад највише произилази из потребе да помогну грађанима у њиховим потребама, као и ради сарадње са другим културним и образовним установама, медијима и др.

Архив Републике Српске је приредио, самостално или у сарадњи са другим културним установама, преко 30 изложби и издао преко 150 публикација из архивистике и других сродних области. Архивска издавачка дјелатност се остварује највише преко струковног Удружења архивских радника Републике Српске, које је основано 26. октобра 2000. године²⁶. До сада је издато и седам бројева *Гласника Удружења архивских радника Републике Српске*, у којем се публикују архивска грађа и стручни и научни радови настали истраживањем те грађе, чиме је популаризована архивска дјелатност и у знатној мјери развијена већа свијест о значају архивске грађе и архивске дјелатности.

Dalibor Novakovic

Usage of Archival Records
in the Archives of the Republic of Srpska in Banja Luka

Conclusion

The significance of archival records for researchers and both individuals and legal persons who wish to exercise some of their rights is immeasurable. The Archives is even more important if we are aware of its contribution to the

---

²⁶ Стојнић Б., *Архив Републике Српске 1953–2013*, Архив Републике Српске [и] Удружење архивских радника Републике Српске, Бањалука 2013.

democratization of our society and greater accountability of our authorities and institutions toward archival records due to the freedom of access to public archives.

In several previous pages an analysis of research and archival records used in the Archives in Banja Luka is provided. Based on this analysis, one can see the significance of this records, for both researchers and citizens who wish to exercise their rights on such basis. In addition, the analysis provided the data who explored most often in the Archives, from which period the archival records is used and for what purpose. With this data the Archives could come to some conclusions and enhance their future work.

Due to growing increase in the number of researchers who use the original documents thus increasing the risk of its permanent damage it would be desirable to continue digitization of archival records, which was launched a few years ago. Thus the life of archival records would be extended and at the same time work of both researchers and the Archives' employees would be simplified.

Due to ignorance of laws and subordinate legislation in connection with the Archives activities, citizens submit requests which are not complied with it. Thus it happens that users of archival records demand from the workers to certify copies of documents the Archives does not possess, to correct the erroneous information provided in official documents (wrongly entered years, name and surname and the like) and more. Often researchers, including those with university degrees, who we consider as intellectuals, show negligence towards the records and substantially disrupt the order of the original file, so the file clerks have to re-arrange the records. Therefore, the Archives should pay more attention to informing the public about its activities and introduce stricter control in the reading room, in order to prevent the careless attitude of researchers towards the records.

It would be also interesting to explore and present to the public all published works created on the basis of archival records of the Archives (scientific papers published in professional journals, published master and doctoral theses, monographs, books, exhibitions, documentaries etc.), and one copy of it researchers are obliged to submit to the Archives. This would certainly give a more complete picture of the usagee of the Archives' archival records and show once again how important job is performed by the Archives.